

A photograph showing the backs of two men looking through a small rectangular opening in a large, dark, weathered wooden door. The man on the left has curly hair and wears a black leather jacket and blue jeans. The man on the right has grey hair and wears a dark blue suit jacket and trousers. The door is made of horizontal planks with visible metal rivets.

BİRİNCİ - KİTAPÇIK

YERLER VE GEÇMİŞLERLE İLGİLİ FARKLI DENEYİMLER

Bu kitapçık kimler için hazırlandı?

- Kültürel miras konusunda uzmanlar
- Kültürel miras konusunda yönetim kademelevelsinde çalışanlar
- Belediyelerin ilgili müdürlükleri
- Kültürel miras, tarihi çevre ve kentsel yenileme gibi alanlarda çalışan sivil toplum örgütleri
- Sivil toplum paydaşları (mahalleliler)

Bu kitapçık dizisi, aşağıdaki konularda yenilikçi yöntemler geliştirmeniz için hazırlanmıştır:

- **Geçmişe atfedilen değer ve bugün ve yarın ile ilişkisi**
- **Mahallelilerle birlikte yerel kültürel miras değerlerini keşfetmek**
- **Kültürel mirasa ilişkin anlatıların çoğullaştırılması**
- **Kültürel mirasın sunumuna, yorumuna ve korunmasına yönelik bilgilendirme süreçlerinde mahallelilerin ve miras ile ilişkisi olan toplum kesimlerinin doğrudan katılımı**
- **Mahallelilerin kültür mirası koruma sürecinin her aşamasında katılımcı hale gelebilmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesi**
- **Kültür mirası koruma çalışmasının mahallelilere sahipendirilmesi**

(Giriş fotoğrafı)

Yedikule Hisarı'nın iç kısmını merak eden mahalleliler eski bir giriş kapısından içerisinde imcelemektedirler.

(Bir önceki resim)

Yedikule Kapısı, günümüzde de Yedikule semtinin ana giriş kapısı işlevini sürdürmektedir..

Bu tür çalışmaların yapılması neden önemli?

Kültürel miras dendidgesinde çögümüzün aklına tarihi yapılar, anıtlar ve objeler gibi somut kültürel miras öğeleri ya da el sanatları, gelenekler ve ritüeller gibi somut olmayan kültürel miras öğeleri gelmektedir. Kültürel mirasın tanımını biraz daha açmak gerekirse, esasında bir geçmişle ilişki kurma biçimidir. İnsan geçmişle ilişki kurar ve bunu yaparken de ister yakınında ister uzağında olsun tarihi yapılara, anıtlara ya da objelere belli değerler atfeder, onlara anlam yükler. Dolayısıyla geçmiş devirlere ait bir öge değer atfetme davranışının sonucu 'kültürel miras' halini alır. Ne var ki kültürel miras yalnızca görünür, hatta küresel ölçekte önemli, çoğu zaman görkemli öğelerden oluşmaz. Kültürel miras, çok daha az görünür biçimlerde, mahalle ya da köy gibi çok daha küçük yerlerde de vardır, ve buralarda yaşayan insanların yaşamlarında öneme sahiptir, çünkü kültürel miras insanların kimlik ve aidiyet duygularının temelini oluşturur. Bu da toplumların sosyal dayanışma içerisinde olmalarının önemli bir birleşenidir. Bu tür daha küçük ve daha az bilinen yerlerde yaşayan insanların kültürel miraslarının başka insanlar tarafından da önemsendiğini bilmeleri yaşam kaliteleri açısından önemlidir. Kültürel mirasın bir başka yararı da turizmi canlandırması ve geliştirmesi, böylelikle de uzun vadede ister küçük ister büyük yerleşimler olsun ekonomik yararlar getirmesidir. Turizmden elde edilen bu gelirler koruma ve gelişme amaçlı kullanıldığı zaman tarihi mahalle ve kentler daha çekici yerlere dönüşebilmektedir.

[Resim 3] Yedikule'deki Kara Surları İçinde

Bu kitapçık dizisi, ister kentlerde yaşayan mahalleler olsun ister kırsal yerlerde yaşayanlar olsun farklı insan gruplarının kendi ve çevrelerindeki kültürel miras zenginliklerini keşfetmeleri ve mirasa değer atfetme sürecinin bir paydaşı haline gelebilmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Kitapçıkta toplumun mirasa değer atfetme sürecini kolaylaştıracak, başarıyla uygulanmış bazı yöntemler ele alınmaktadır. Bu amaçla, bu konuda çalışmalar yürütmek isteyen kişilere ve kurumlara yol gösterici niteliği taşımaktadır. Toplumla kültürel miras konulu çalışmaların yürütülmesi üzerinde uluslararası boyutta önemle durulmaktadır. Kültürel miras konusunun başlıca uluslararası kurumu olan [UNESCO](#) (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) Dünya Miras Alanları sınırları ve yakın çevresinde yaşayan insanların bu alanların yönetiminde söz sahibi olmaları üzerinde önemle durmaktadır. Bundan başka, 2005 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilerek yürürlüğe koyulan “Toplum için Kültürel Mirasın Değeri” başlıklı Faro Anlaşması da kültürel mirasın toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerine olan olumlu etkisine vurgu yapmaktadır. Anlaşmaya göre tarihi yerler, anıtlar, yapılar ve objeler tek başına önemli sayılmazlar, insanların bunlara atfettikleri anımlar, kullanımlar ve temsil ettikleri değerlerle önemli birer ‘kültürel miras’ ögesi olarak kabul edilirler. Bu nedenle anlaşma, ‘görünmez olanı görünürlüğe kilmak’ amacıyla yerel halkın ‘demokrasinin gereği olarak karar alma süreçlerine aktif katılımını ve kendi yerel kültürel zenginlikleriyle ilgili politika ve stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamasını teşvik etmektedir.’ Bu kitapçık dizisi bu anlaşmanın ruhunu yansıtmaktadır.

‘Kültürel miras’ yerine ‘çoğul kültürel miras’

Kültürel miras, yüzyıllar öncesinden bugüne kalan anıtları, hikayeleri ve gelenekleri ihtiya ettiği gibi yaşamımızı ve değerlerimizi biçimlendiren daha yakın zamana ait olguları da ihtiya eder. “İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği” başlığı altına yürüttüğümüz TÜBiTAK Katip Çelebi-Newton Fonu projesi kapsamında “İstanbul'un Tarihi Alanları” adlı UNESCO Dünya Miras Alanı'nın bir bölümünü teşkil eden İstanbul Kara Surları çevresinde yaşayan insanlar ve mahalle sakinleriyle oturdukları bölgeleri dolaşarak onlar açısından önemli yerleri keşfettik, yüzeye görüşmeler yaptık, daha sonra da farklı birlikte üretim çalışmaları gerçekleştirdik. Kara Surları, her ne kadar kentin Bizans dönemine ait anıtsal bir savunma yapısı olsalar da daha çok İstanbul'un 1453 yılındaki fethi nedeniyle bilinirler. Ne var ki surları çevrelerindeki mahallelerle birlikte ele aldığımda bu alanda pek çok başka kültürel miras ögesinin ve zenginliklerin bulunduğu farkettik. İşte bu nedenle ‘çoğul kültürel miras’ anlayışı, yani kültürel miras alanındaki daha çoklu bir yaklaşım son dönemlerde giderek daha yaygın olarak kabul görmekte ve kullanılmaktadır. Bu tür bir yaklaşım, toplumun farklı kesimlerinin kültürel mirasına değer atfedilmesi sürecinin çok daha barışçıl bir biçimde gerçekleşmesine önyak olur; böylece de farklı kültürler arasında daha olumlu ilişkilerin geliştirilmesi sağlanır.

*Kültürel miras tek bir bakış açısıyla değil,
çoğul bakış açıları sonucu saptanmalı*

Hangi kültürel miraslar?

Yukarıda dejindiğimiz gibi, kültürel miras yalnızca tarihi yapılar, anıtlar ve objeler ya da geleneksel el sanatları, gelenekler, ritüeller vs.'den ibaret değildir. Toplumun farklı kesimlerinin yaşam biçimlerine ve yaşadıkları yerlerle ilgili nesilden nesile aktardıkları hikayelere ve anlatılara kültürel miras değeri atfetmek de en az somut ve somut olmayan kültürel miras tanımına giren öğelerin korunması kadar önemlidir. Bu sayede:

- **tarihle kurdugumuz ilişkisi,**
- **ve geçmişin günümüzde nasıl yaşattığımızı çok daha iyi kavrarız,**
- **ayrıca herhangi bir yerin sosyo-kültürel dokusunun zenginliğini hem orada yaşayanlara hem orayı ziyaret edenlere çok daha başarılı bir biçimde sunma olanağına kavuşuruz.**

Tarihi mahalle ve kentlerde yaşayan insanların yaşam biçimlerini, bu tür yerlerdeki eski yapılardan nasıl etkilendiklerini ve deneyimlerini incelediğimizde aslında tarihi yapılar ve çevreleri gibi somut öğeleri sosyal hafızanın somut olmayan ve görünmez öğelerinden ayrı tutmanın ve tanımlamanın pek de yarar getirmediği anlaşılmaktadır, çünkü somut ve somut olmayan kültürel miras içebe olan bir olgudur.

Kültürel mirasla ilgili bu yeni yaklaşım ülkemizde ne yazık ki henüz çok fazla bilinmiyor ve ilk kez İstanbul Kara Surları projesinde uygulanmaya başlandı. Ne var ki bu yaklaşımın yaygınlaşması önemli çünkü uygulanmaması olumsuz sonuçlar yol açabilir. Bu olumsuz sonuçların belki de en görünürlüğü olanı bir kültürel miras öğesinin içinde barındırdığı ya da ilişkili olduğu (ve halen devam eden) yaşamdan kopuk olarak, sadece geçmişe ait bir öge olarak sunulması, yani bir anlamda geçmiş zamana ait bir öge olarak 'dondurulması'. Bu da geçmişteki yaşamların ya da yaşanmışlıkların anlam ve değerlerini gözden kaçırılmamaya neden olacaktır. İşte bu nedenle önemli oldukları kadar son derece ilginç de olan anı ve anlatıları, bunların hiç bir şekilde kayda geçmemesinden dolayı hızla kaybetmeyecektir. Oysa kültürel miras öğelerine çoğulcu bir biçimde değer atfedilmesi, tarihi kent ve mahallelerde yaşayanların bu yerlere duydukları övüncü ve aidiyeti artırabilir, dahası bu tür yerlerin daha ilgi çekici hale gelmesiyle daha fazla ziyaret edilmesini sağlayabilir.

Kültürel miras, titizlikle seçilmiş eski objeler, mitolojiler, anılar ve geleneklerin günümüzde nasıl önemli birer kaynak haline dönüştükleriyle ilgilidir.

(Ashworth ve Graham, Senses of Place, Senses of Time, 2005, sayfa 4)

[Resim 4] Güvercin pazarı, Tekfur Sarayı

*Kültürel miras her zaman önemli
tarihsel olaylarla ilgili değildir.
Küçük yerlere ait ilginç hikayeler,
anlatılar ve anılar keşfetmek o yerlerin
geçmişte 'dondurulmuş' halde kalmalarını
 önleyebilir, hatta daha canlı, çekici ve
yaşanabilir yerler haline gelmelerini
sağlayabilir.*

Çoğu kültür miras öğelerini keşfetmek

Çoğu kültür mirası keşfederek dikkate almak, hem farklı yerlerde yaşayan insanları ve geçmişlerini daha iyi kavramamızı, hem de bu yerlerde turizme olan ilginin artmasını sağlar.

O halde tek tek kültür miras öğeleri yerine çoğu kültür mirastan bahsediyorsak, bu çoğu kültür mirasının barındırdığı farklı farklı miras öğelerini nasıl saptayabiliyoruz? Hangi öğelerin kültür miras sayılabilceğine nasıl karar vereceğiz?

İşte söz konusu alanın çevresindeki mahallelerin ve sakinlerinin tarihsel geçmişini araştırmaya başlayabiliyoruz. Bu bazen artık orada yaşamayan, bölgeyi terk etmiş insanların kimler olduğunu araştırmayı gerektirebilir. Bu gibi durumlarda aşağıdaki sorulara yanıtlar aramak yararlı olabilir:

- **İlgili yerin geçmişi nasıldı? Bu yer çok iyi bilinen tarihsel bir olayın (ya da olayların) bir parçası mıydı?**
- **İlgili yerde yüzyıllar boyu neler gerçekleşti? Nasıl ve neden değişti?**
- **Geçmişte o yerde ve çevresindeki yaşam nasıldı? Zaman içerisinde ne tür bir değişime uğradı?**
- **Bu yerde geçmişte ne tür halklar yaşadı ve neden? Bölgeyi neden terk ettiler ya da yok oldular?**
- **Bu halkların hikayelerini kaydederek sunmak geçmişi ve insanlarını daha iyi kavramamıza derinlik katar mı?**

Çoğu kültür mirası keşfetmek, canlı, farklı katmanlar içeren, geçmişte 'donup kalmamış' tersine, daha canlı ve ilginç yerler yaratma potansiyeline sahiptir.

Kimlerin çoğu kültür mirası?

Yukarıdaki sorulara yanıt bulabilmek amacıyla İstanbul Kara Surları çevresindeki mahalleleri kapsayan bir haritalama çalışması gerçekleştirdik. Bu tür bir çalışmayı sürdürmek için resmi nüfus kayıtlarını incelemek de mümkün, ancak tarihsel kaynaklardan ve güncel demografik verilerden yararlanmak genellikle daha zengin bilgi ve veri elde edilmesini sağlar. Ne var ki bir bölgedeki etnik köken, dil, din vs. bakımından farklı kesimleri ve kültürleri ilk denemede tespit edemeyebilirsiniz, çünkü bir bölgeyi çoğu kültür mirası keşfetmek oraya tekrar dönüp farklı insanlarla görüşmeler yapmayı gerektirecek bir süreçtir genellikle.

Projeye başladığımızda, surların altı buçuk kilometre uzunluğundaki bir yapı olmasından kaynaklanan, dolayısıyla kültür miras çalışmaları açısından biraz olağanüstü sayılabilecek, bir durumla karşı karşıya olduğumuzun bilincindeydi. Surların çevresindeki bütün mahallelerde (yürüyüş etnografisi yöntemiyle) görüşmeler yaparak yerel halkın içindeki farklı kesimleri aşağıda sıraladığımız geniş kapsamlı kategorileri göz önünde bulundurarak saptayabildik:

- 1. Halen bölgede oturan mahalleler**
- 2. Bölgeye yeni yerleşenler**
- 3. Başka bir yere (ülkeye) göç etmek zorunda kalanlar**
- 4. İstanbul'un başka bir semtine taşınanlar**
- 5. Artık hayatı olmayanlar**

Her bir kategori altındaki insanlar (mahalleliler) heterojen yapıdaydı. Bir örnek vermek gerekirse, 'halen bölgede oturan mahalleliler' kategorisi, etnik köken, inanç ya da sosyo-ekonomik durum bakımından farklı insanları içermektedir. Bu da araştırma sırasında farklı yöntemlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Örneğin, başka bir yere (ülkeye) göç etmek zorunda kalan insanların eskiden oturdukları yerle ilişkilerini anlayabilmek için bu insanları göç ettikleri diasporalarda ziyaret etmek gerekebilir. Bundan başka, 'artık hayatı olmayanlar' bizleri doğal olarak geçmiş yaşantılar hakkında bilgilendiremezler. Ancak bir yerdeki çoğul kültürel mirası keşfetmemiz konusunda çoğu zaman defin işlemleriyle ilgili kayıtlar, mezar taşıları üzerinde yer alan bilgiler ve halen bölgede oturan mahallelilerin atalarına ilişkin anlatıları bizler için yol gösterici olabilir. Bu nedenle, bir saha çalışmasını yürütürken bu tür bir çalışmanın zorluklarını hiç bir zaman gözardı etmeyerek aşağıdaki noktalar üzerinde durun:

- **Azınlık ve çoğunluk seslerin farkına vararak bunları birbirinden ayırdedin**
- **Görünmeyecek görünür hale getirin**
- **'Küçük hikayeleri' keşfederek bunların (resmi olmayan) kültürel miras değeri bakımından önemini farkedin**

Örneğin Kara Surları araştırmamız sırasında, bölgeyi alışılmışın dışında farklı biçimlerde kullanan bostancı, kuçuğu gibi farklı meslek gruplarına rastladık. Bundan başka, surlara, İstanbul'u yüksek bir noktadan seyredebilmek ya da arkadaşlarıyla vakit geçirmek amacıyla tırmanan gençler gördük. Bu farklı kesimler/grupların* her biri bize surların tarihi ve kendileri için anlamına ilişkin çeşitli hikayeler anlattı. Bu hikayeler, tarihi kentsel doku ve bu dokudaki sosyal yaşantıyla ilgili yeni şeyler öğrenmemize yardımcı olarak, daha çok uzun ve köklü geçmişi ve mimari/arkeolojik özellikleriyle bilinen Kara Surları ve çevresinin kültürel zenginliğini daha iyi idrak etmemizi sağladı.

Surlar üzerinde yürümek doğal olarak bu kalıntıları koruma çabalarına ters düşen, hatta yürüyenler açısından tehlike arz eden bir davranıştır. Bu nedenle, surları bu şekilde kullananların bundan vazgeçmelerini öğütlemek yerinde olacaktır. Ne var ki bu tür öğretüler verirken surlar üzerinde yürüme davranışının aynı zamanda önemli bir tarihsel kullanım biçimi olduğunu da unutmamalıyız. Kültürel mirasın korunmasında çokça yaşanan bunun gibi koruma - kullanma ikilemleriyle başetmek duyarlı bir yaklaşımı gerektirmektedir ki bu da tarihi yerlerin barındırdığı farklı değerler arasında denge sağlamakla başarılır.

Çoğul kültürel mirası keşfederek dikkate almak, hem farklı yerlerde yaşayan insanları ve geçmişlerini daha iyi kavramamızı, hem de bu yerlerde turizme olan ilginin artmasını sağlar.

'Kültürel mirası yeniden yorumlamak amacıyla yerel halkla birlikte çalışmak' konulu ikinci kitabımda gruplarla birlikte çalışarak onların hikayelerini miras yorumlama ve birlikte üretim yöntemleriyle ortaya koymayı yollarını bulabilirsiniz.

* *Farklı kesimlerden ya da 'grup'lardan bahsederken neyi kastetmektedir?*

İnsanları gruplara ayırmak, etnik köken, din, dil, yaş, cinsiyet gibi farklılıkların vurgulanması nedeniyle sorun yaratır. Burada, insanların kendilerini bir gruba ait olduklarını hissetmeleri koşulu aranmaktadır. Burada unutulmamalıdır ki insanlar aynı anda birden fazla gruba ait olabilirler. Gruplar, insanların iş veya hobi gibi farklı uğraşlarına göre şekillenebilir.

Burada, bir bölgeki farklı kesimleri saptayarak bunlarla birlikte çalışırken bu tür çalışmaların politik boyutlarını dikkatle gözden geçirmemiz gerektiğini önemle vurgulamalıyız.

Çoğu kültürel miras çatışmalı mıdır?

FARO Anlaşması, insanlar, yerler ve anlatılara ilişkin farklılıkların anlaşmazlıklara yol açabileceğini kabul ederken, 'iyi uygulamaların' (best practices) farklı kimliklere saygı duyuması açısından toplumların daha 'kucaklayıcı' olmalarına katkıda bulunacağını savunur.

İnsanların yaşam ve anılarını derinlemesine anlamaya çalışırken niteliksel araştırma yöntemlerinin kullanılması önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, özellikle yüzbinler ya da milyonlarla ifade edilen bir nüfus söz konusu olduğunda temsili örnek oluşturulmasını zorlaştıracaktır. Böyle durumlarda nüfusun çeşitliliğini olabildiğince dikkatli yansıtma çalışarak öne çıkan sosyal gruplar dahil edilir.

Çoğu kültürel miras düşüncesi, bir toplumda geçmişle ilişki kurmanın ve geçmişde değer atfetmenin (yorumlamadan) pek çok yolu olduğunu savunur. Kültürel mirasın her ne kadar insanları birleştiren bir olgu olduğu kabul edilse de insanların geçmişten taşıdıkları anlamlar ve bugünü düşünürken geçmişin nasıl kullandıkları sorunlu durumlar yaratır. Günümüzde bu tür sorunlu durumların kültürel mirasın doğal bir parçası olduğu yaygın bir biçimde kabul edilmektedir. Dahası bu olguya gözardı etmek yerine anlamaya çalışmalıyız ve farklı grupların kültürel miraslarının barış içinde birlikte var olabilmesi için alan açmalıyız. Çoğu kültürel mirasın marjinalleştirilmesi ve sessizleştirilmesi, farklı hatta sorunlu olanlara göre daha yüksek düzeyde bölünmeye ve sahip olunan haklardan mahrum edilme algısına yol açılmaktadır. 'Kültürel mirası yeniden yorumlamak amacıyla yerel halkla birlikte çalışmak' konulu ikinci kitapçıkta bu konuya nasıl yaklaşılması gerektiğini öğrenebilirsiniz.

Kültürel miras insanların birleştirmeye özgürlüğine sahipken, aynı zamanda sorunlu durumlar ve ayırım da yaratır. Bunun gözardı edilmemesi, dahası, barışçıl bir sosyal dayanışmanın sağlanması amacıyla dikkate alınması ve yönetilmesi gerekmektedir.

Özetle bu kitapçıının aktarmaya çalıştığı temel mesajları şunlardır:

- Kültürel miras, insanların geçmişin izlerine atfettiği anlamlar ve değerlerle ilgilidir.
- Tek bir kültürel miras yoktur; çoğu kültürel miras vardır.
- Kültürel miras her zaman önemli tarihsel anlatılarla ilgili değildir. Daha küçük çaplı hikayeleri, anlatıları, anıları ortaya çıkarmak, bir alanın geçmişte "donup kalmış" haliyle algılanmasının önüne geçer, alana canlılık ve yaşanabilirlik katar.
- Çok kültürel mirası keşfetmek ve dikkate almak, yerlere, buralarda yaşayanlara ve geçmişlerine ilişkin ögendiklerimizi zenginleştirir, kamu yararı yaratır ve turizme olan ilgiyi artırır.
- Kültürel miras insanları biraraya getirmesinin yanı sıra çalışma ve bölünme durumlarına yol açabilir. Bunun gözardı edilmemesi ve toplumda barışçıl bir sosyal dayanışma ortamının sağlanması amacıyla dikkate alınması ve yönetilmesi gerekmektedir.

Yedikule semtinden geçen Kara Surlarının
dışındaki bostanlar, yeşillikleri ve özellikle
buraya özgü marluyla bilinir. Arka planda,
yeni inşa edilen konutlar görülmektedir